BİBLİYOGRAFYA :

V. Minorsky, *Materialy dlya izuçeniya persidskoy sekti Lyudi istiny ili Ali-Ilahi,* Moskva 1911; a.mlf., "Notes sur la secte des Ahlé-Haqq", *RMM,* sy. 40 (1920), s. 20-97; sy. 41 (1921), s. 205-302; a.mlf., "The Sect of the Ahl-i Hakk", *Iranica: Twenty Articles,* Tahran 1964, s. 306-316 (*İslâm Ansiklopedisi* için tercüme edilen makalenin aslının genişletilmiş şekli olup çok zengin bir bibliyografya ihtiva eder); a.mlf., "Ehl-i Hak", *İA,* IV, 201-207; a.mlf., "Ahl-i Haḳḳ", *EI²* (İng.), I, 260-263; Abbas el-Azzâvî, *el-Kâkâʾiyye fi't-târîḫ,* Bağdad 1368; W. Ivanow, *The Truth-Worshippers of Kurdistan,* Bombay 1953; a.mlf., *Contribution scientifique aux études iraniennes,* Paris 1970, s. 159-173, 175-180, 197-230, 279-300; a.mlf., *Cycle des fidèles compagnons à l'époque de Buhlūl,* Paris 1974; a.mlf., *La Grande assemblée des Fidèles de Vérité au tribunal sur le mont Zagros en Iran,* Paris 1977; a.mlf., "Le 'Secret indicible' et la 'pierre noire' dans la tradition des Kurdes et des Lurs, Fidèles de Vérité", *JA,* CCL (1962), s. 370-433; A. Gabriel, *Religionsgeographie von Persien,* Vien 1971, s. 125-128; Seyyid M. Ali, *Sersipürdegân: Târîḫ ve Şerḥ-i ʿAkāʾid-i Dîn ve Âdâb ve Rüsûm-i Ehl-i Ḥaḳ,* Tahran 1362 hş.; Hacı Ni'metullah Ceyhûnâbâdî, *Şâhnâme-i Ḥaḳîḳat,* Tahran 1363 hş.; A. Bennigsen — S. E. Wimbush, *Muslims of the Soviet Empire,* Bloomington - Indiana 1986, s. 13, 132; Nûreddin Müderrisî Çehârdihî, *Ḥaḳsâr ve Ehl-i Ḥaḳ,* Tahran, ts.; a.mlf., *Esrâr-ı Firâḳ-ı Ḥaḳsâr, Ehl-i Ḥaḳ ve Melek-Ṭâʾûsî,* Tahran 1369 hş.; J. During, *Musique et mystique,* Paris - Tahran 1989, s. 293-519; M. Moosa, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects,* Syracuse - New York 1988, s. 185-254; C. J. Edmonds, "The Beliefs and Practices of the Ahl-i Haqq of Iraq", *Iran,* VII, London 1969, s. 89-101; H. Halm, "Ahl-e Haqq", *EIr.,* I, 635-637; *DMT,* II, 610-614.

 HAMİD ALGAR

EHL-i HAL

(bk. EHLÜ'l-HAL ve'l-AKD).

EHL-i HÂL

(bk. HÂL).

EHL-i HARP

(bk. HARBÎ).

EHL-i HİBRE

(bk. EHL-i VUKUF).

EHL-i HİREF

(أهل حرف)

Zanaatkârlara, özellikle küçük el sanatlarıyla uğraşan kimselere verilen ad (bk. ESNAF).

EHL-i İSBÂT

(أهل الإثبات)

İlâhî sıfatların varlığını kabul eden kelâmcılar için kullanılan bir tabir.

Ehl-i isbât (ehlü'l-isbât) tabiri daha çok ilâhî sıfatları ispat eden, yani zâta nisbetini benimseyen kelâmcılar için kullanılır. İlgili kaynaklarda ehl-i isbât yerine **müsbite** terimi de yer alır. Allah'ın zâtına sıfat nisbet etmeyi benimsemeyenlere de **nüfât** ve bir anlamıyla **muattıla** denilmiştir.

Tesbit edilebildiği kadarıyla ehl-i isbât tabirini ilk defa Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935) *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn* adlı eserinde kullanmıştır. Eş'arî, kelâmcıların ilâhî sıfatlar ve fiillerle kulların fiillerine dair görüşlerini aktarırken ehl-i isbât adı altında bir gruptan bahsetmekte ve onlara ait görüşleri anlatmaktadır. Eş'arî'nin Dırâr b. Amr, Yahyâ b. Ebû Kâmil, Ahmed b. Seleme el-Kûşânî gibi âlimleri, ilâhî sıfatlarla kaderi ispat eden ve kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını söyleyen kelâmcılar grubunda göstermesinden, ayrıca **kesb*** konusunda kendisinin de bu grubun görüşünü benimsediğini ifade etmesinden anlaşıldığına göre ehl-i isbât daha çok Ehl-i sünnet âlimlerini veya onlara yakın görüşleri benimseyen kelâmcıları kapsamaktadır. Gerçi Eş'arî, Allah'a nisbet edilen idlâl (saptırma) fiilini O'nun kullarına inkâr etme gücü vermesi, tevfiki ise iman etme kuvveti bahşetmesi şeklinde kabul edenler için de ehl-i isbât tabirini kullanmış ve buna Mu'tezile'nin bir grubunu kapsamına alacak şekilde geniş bir anlam yüklemiştir, fakat yine de Mu'tezile âlimlerini genellikle ehl-i isbâtın dışında tutmuştur. Bu sebeple Eş'arî'nin terminolojisinde ehl-i isbât kavramının daha ziyade Ehl-i sünnet âlimleri için kullanıldığını söylemek mümkündür. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî de zâtî ve fiilî sıfatlar konusunu tartışırken ehl-i isbât tabirini Ehl-i sünnet âlimleri için kullanmıştır (*Kitâbü't-Tevḥîd,* s. 55). Onun en önemli takipçisi sayılan Ebü'l-Muîn en-Nesefî, "Ehl-i hak" diye adlandırdığı Ehl-i sünnet âlimlerinin ilâhî sıfatlarla ilgili görüşlerini açıklarken ispat kavramını çokça kullanır (meselâ bk. *Tebṣıratü'l-edille,* I, 264-267). Bu tabir daha sonra da çeşitli âlimler tarafından benimsenmiştir. Seyfeddin el-Âmidî ve İbn Teymiyye ehl-i isbât tabirini "ilâhî sıfatları ispat etmeye çalışan Ehl-i sünnet âlimleri" anlamında eserlerinde tekrarlamışlardır. İbn Teymiyye, sıfatlar konusunda Ehl-i sünnet'e aykırı görüşler benimseyen Cehmiyye, Mu'tezile ve felâsifeyi "nüfât" diye adlandırırken ehl-i isbât yerine zaman zaman "müsbite" kelimesini de kullanmıştır. İbn Teymiyye, hem Selefiyye hem de Eş'ariyye kelâmcıları hakkında kullandığı ve naslarla akıl ilkelerine en uygun düşen yolu temsil ettiğini söylediği ehl-i isbâta mensup kişiler arasında Eş'arî, Bâkıllânî, Fahreddin er-Râzî ve ayrıca Ebû Saîd ed-Dârimî, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, İbn Hâmid gibi âlimleri sayar ve Eş'ariyye'yi Selefiyye'den ayırmak için "mütekellimetü ehli'l-isbât" ifadesine yer verir. İlâhî sıfatlar ve fiillerin ispatı, kulların fiillerinin yaratılmışlığı, zihnî ve hâricî varlıkların mevcudiyeti gibi hususlar İbn Teymiyye'nin ehl-i isbâta nisbet ettiği belli başlı kelâmî görüşlerdir. Sonuç olarak ehl-i isbât tabirinin Sıfâtiyye'nin bir başka adı olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 668; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevḥîd,* s. 55; Nesefî, *Tebṣıratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1993, I, 264-267; İbn Teymiyye, *Derʾü teʿârużi'l-ʿaḳl ve'n-naḳl* (nşr. M. Reşâd Sâlim, [Riyad] ts. (Dârü'l-Künûzi'l-edebiyye), XI, 194-195; a.mlf., *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [Riyad] 1406/1986, II, 153, 222; III, 224, 235; IV, 109, 128, 136, 181; V, 412; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fığlalı), Ankara 1981, s. 145.

 YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

EHL-i KIBLE

(أهل القبلة)

İnanç esaslarını değişik şekillerde yorumlayan farklı itikadî mezheplere bağlı bütün müslümanları kapsayan bir tabir.

"Kâbe'ye doğru yönelerek namaz kılanlar" anlamındaki ehl-i kıble (ehlü'l-kıble) tamlaması, İslâm literatüründe çeşitli kelâm ekolleri tarafından, kendilerince küfre girmediği kabul edilen ve Kâbe'ye doğru yönelerek namaz kılmanın farz olduğuna inanan (veya bunu bilfiil icra eden) değişik mezheplere bağlı bütün müslüman zümreleri ifade etmek üzere kullanılan bir tabirdir. Kur'an ve hadis metinlerinin İslâm âlimlerince farklı şekillerde yorumlanmasının bir sonucu olarak müslümanlar arasında ba-

zı fikrî ihtilâfların ortaya çıktığı, sonuçta değişik itikadî ekollerin oluştuğu, bunların da kendi görüş ve çözümlerini benimsemeyen grupları yanlış yolda addettikleri tarihî bir gerçektir. Bu sebeple İslâm düşünce tarihinde iman ile küfür arasındaki sınırı tesbit etme ve İslâm statüsünde kalabilmek için gerekli asgari şartların nelerden ibaret olduğunu belirleme faaliyetine daha ilk dönemlerden itibaren başlanmıştır. Farklı ekollere bağlı olmakla beraber mutedil ve müsamahakâr çizgide yer alan İslâm ulemâsının büyük çoğunluğu, kendileri dışında kalan diğer mezhep mensuplarını müslüman sayabilmek için onların Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna inanmalarının yanında "zarûrât-ı dîniyye" denilen temel İslâmî hükümleri kabul etmelerini gerekli görmüşlerdir. Öte yandan pek çok sahih hadiste de vurgulandığı gibi (Wensinck, *el-Muᶜcem*, "slv" md.) Kâbe'ye doğru yönelerek namaz kılmak en faziletli amel kabul edilmiş ve bu ibadetin farziyetine inanan, bu temel hükmü benimsediğini sözleriyle (bazılarına göre fiilleriyle) ortaya koyan kimseler İslâm dairesi içinde sayılmıştır (bk. **AMEL**; **İMAN**). Nitekim kelâm âlimleri de muhtemelen Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadislerini (meselâ bk. *Müsned*, I, 60; III, 370; Buhârî, "Ṣalât", 28; Müslim, "Îmân", 134) dikkate alarak namaz kılmayı müslüman olmanın ayırıcı vasfı kabul etmiş ve Kâbe'ye doğru yönelerek namaz kılmanın farz olduğuna inanan (veya bunu bilfiil icra eden) değişik mezheplere bağlı bütün müslümanları kapsayan bir ifade olarak başlangıçta daha çok **ehl-i salât*** tabirini kullanmışlardır. Ancak kelâm ekollerinin farklı iman tanımları ile amel-iman ilişkisi konusunda birbirine aykırı düşen görüşlerinin keskinleşmesi sonunda zamanla ehl-i salât yerine ehl-i kıble tabiri tercih edilerek daha yaygın bir şekilde kullanılır hale gelmiştir (Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâḳıf*, II, 460; Mâtürîdî, s. 341; Teftâzânî, II, 199; Beyâzîzâde, s. 51).

Ehl-i kıble tabiri hakkında, imanın tarifi ve muhtevası konusundaki ihtilâflar sebebiyle kelâm âlimleriyle fukahanın birbirinden farklı tanımlar verdiği görülmektedir. Ümmetin birçok hususta ihtilâfa düşerek çeşitli fırka ve gruplara ayrıldığını kabul eden, ancak geniş bir müsamaha anlayışıyla İslâm'ın bütün bu fırka ve grupları sinesinde topladığını savunan Ehl-i sünnet kelâmcıları (Eş'arî, s. 1), bu terimin genellikle "Kâbe'ye doğru namaz kılmanın farziyetini kabul edenler" mânasını taşıdığını ifade etmişlerdir (Bağdâdî, s. 12-13, 142). *el-Fıḳhü'l-ekber*'in ünlü şârihi Ali el-Kārî bu konuda daha ayrıntılı bir tanım vererek "âlemin hudûsü, cesetlerin haşri, Allah'ın hem külliyyâtı hem de cüz'iyyâtı bilmesi ve zarûrât-ı dîniyye gibi temel konular üzerinde ittifak eden kimselerin ehl-i kıbleyi oluşturduğunu" söyler (*Şerḥu'l-Fıḳhi'l-ekber*, s. 139). Bu tanımlardan ehl-i kıble terkibinin, çeşitli fırkalar tarafından ortaklaşa kullanılabilen ve müslüman kabul edilmesi gereken bütün zümreleri kapsayan bir tabir olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Şerîf el-Cürcânî de *et-Taᶜrîfât* adlı eserinde, **ehl-i ehvâ***yı "inançları Ehl-i sünnet akîdesiyle çelişen ehl-i kıble" olarak tanımlamak suretiyle ehl-i kıble ifadesinin müslüman kabul edilmesi gereken bütün fırkaları içine alan bir tabir olduğu görüşüne katılmıştır. Nitekim Ehl-i sünnet tarafından ehl-i ehvâ veya ehl-i bid'at sayılan Mu'tezile âlimleri de kendi mezhepleri dışında kalan müslümanlardan "ehl-i kıble" diye söz etmişlerdir (meselâ bk. Kādî Abdülcebbâr, s. 182).

Bir müslümanın veya müslüman sanılan bir kişinin İslâm dairesinin dışına çıktığını ilân etme konusunda temkinli hareket etmeyi prensip edinen Ehl-i sünnet ulemâsı ile fukahanın büyük çoğunluğu ehl-i kıbleyi küfre nisbet etmemişlerdir. Bu sebeple "ehl-i kıblenin tekfir olunmayacağı" hususu Ebû Hanîfe'den itibaren Ehl-i sünnet'in genel prensipleri arasında yer almıştır (bk. **TEKFİR**).

BİBLİYOGRAFYA :

Cürcânî, *et-Taᶜrîfât*, "ehlü'l-ehvâ'" md.; a.mlf., *Şerḥu'l-Mevâḳıf*, II, 460; Mustafavî, *et-Taḥḳîḳ*, "ehl", "ṣalât" md.leri; Wensinck, *el-Muᶜcem*, "slv" md.; a.mlf., *Miftâḥu künûzi's-sünne*, "ṣalât" md.; a.mlf., "Kıble", *İA*, VI, 667; a.mlf., "Ḳibla", *EI²* (İng.), V, 82; *Müsned*, I, 60; III, 370; Buhârî, "Ṣalât", 28; Müslim, "Îmân", 134; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevḥîd*, s. 341; Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 1, 138, 278, 293, 518, 571; Kādî Abdülcebbâr, *Şerḥu'l-Uṣûli'l-ḫamse*, s. 182; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 12-13, 142; Teftâzânî, *Şerḥu'l-Maḳāṣıd*, II, 199; Ali el-Kārî, *Şerḥu'l-Fıḳhi'l-ekber*, Kahire 1323, s. 139; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, s. 51; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât* (nşr. Adnan Dervîş — Muhammed el-Mısrî), Beyrut 1412/1992, "ehl" md.; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1981, s. 110-112, 274, 276-277; a.mlf., "Din", *DİA*, IX, 324; Ahmed Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, İstanbul 1982, s. 81-82, 158-159; "Ehlül-kıble", *İA*, IV, 207; "Ahl al-Ḳibla", *EI²* (İng.), I, 264.

METİN YURDAGÜR

EHL-i KIYÂS

(bk. **EHL-i NAZAR**).

EHL-i KİSÂ

(bk. **ÂL-i ABÂ**).

EHL-i KİTAP

(أهل الكتاب)

Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle yahudiler ve hıristiyanlar için kullanılan tabir.

Ehl-i kitap (Ehlü'l-kitâb) tamlaması "ilâhî bir kitaba inananlar" anlamına gelir. Buna göre müslümanlara da Ehl-i kitap denilebilir. Ancak Kur'an dışındaki ilâhî kitaplarda yer almayan bu terkip, terim olarak müslümanlar dışındaki kutsal kitap sahibi din mensupları için kullanılır.

Ehl-i kitap tabiri Kur'ân-ı Kerîm'de, hepsi de Mekke döneminin sonları ile Medine döneminde inen âyetlerde olmak üzere otuz bir defa geçmektedir. Daha önce nâzil olan iki âyette ise (en-Nahl 16/43; el-Enbiyâ 21/7) aynı anlamda "ehlü'z-zikr" tabiri kullanılmış ve bununla, Tevrat ile İncil hakkında doğru ve yeterli bilgisi olan Ehl-i kitap âlimleri kastedilmiştir. Ayrıca Kur'an'da yahudiler için "yehûd", hıristiyanlar için "nasârâ" kelimeleri çokça kullanılmakta (bk. M. F. Abdülbâkī, *el-Muᶜcem*, "Yehûd", "Naṣârâ" md.leri), sadece hıristiyanları ifade eden "ehlü'l-İncîl" terkibi de yer almaktadır (el-Mâide 5/47). Diğer taraftan Kur'an'da Ehl-i kitap "kendilerine kitap verilenler" (el-Bakara 2/101, 144, 145; Âl-i İmrân 3/19, 20, 100, 186), "kendilerine kitap verdiklerimiz" (el-Bakara 2/121, 146) ve "kendilerine kitaptan bir pay verilenler" (Âl-i İmrân 3/23; en-Nisâ 4/44) şeklinde de ifade edilmektedir. "Kendilerine ilim verilenler" (el-İsrâ 17/107; el-Hac 22/54; Sebe' 34/6) ifadesiyle de Ehl-i kitabın kastedildiği rivayet edilmiştir (Taberî, *Câmiᶜu'l-beyân*, XV, 120; XXII, 44). İslâm literatüründe ayrıca Ehl-i kitap yerine "kitâbî" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ehl-i kitap tabirinin kapsamını belirleyebilmek için ilâhî kitapların kimlere verildiğini tesbit etmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de bazı peygamberlere kitap, bazılarına da zebur ve suhuf verildiği bil-